

Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

ISSN 1303-2054 | e-ISSN 2564-7741

Yıl: 24, Sayı: 41, Ocak-Haziran 2019

ŞANLIURFA KISAS BELDESİ ALEVİLİĞİ

THE ALAWITES IN SANLIURFA'S DISTRICT OF KISAS

Dr. Öğr. Üyesi Kadri ÖNEMLİ

konemli@harran.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-6421-058X

Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
İslâm Mezhepleri Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi

Atıf@ Önemli, Kadri. "Şanlıurfa Kısas Beldesi Aleviliği". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 41 (Haziran 2019): 175-208.

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received : 7 Kasım 2018 / 7 October 2018

Kabul Tarihi / Accepted : 5 Haziran 2019 / 5 June 2019

Yayın Tarihi / Published : 15 Haziran 2019 / 15 June 2019

Sayı – Issue : 41

Sayfa / Pages : 175-208

DOI :10.30623/harranilahiyatdergisi.479274

Öz

Türkiye’de tartışılan ve güncelliğini koruyan konularından birisi de Alevîlik’tir. Anadolu Alevîliğinin kendine has bir takım adab ve erkânı vardır. Alevîlik nedir? Sorusunun cevabında ittifak etmek zordur. Bunu Türkiye’de bulunan Alevî toplumlarını temsil eden vakıf ve derneklerin kendi aralarında tam ittifak etmediklerinden ve Alevîliği farklı biçimlerde tarif etmelerinden anlamaktayız.

Alevîlik ve Bektâşîlik inancının bilgi kaynakları, temel eserlerin yanında genelde sözlü kültüre dayanmaktadır. Biz çalışmamızda konuyu temel kaynaklarından ve yüz yüze görüşmeler neticesinde, bu fikrin tarihi arka planını, bu güne kadar ki seyrini, inanç ve ritüellerini kısaca tespit etmeye çalıştık.

Alevî-Bektâşî inancını özgün bir şekilde devam ettirmekte olan beldelerden birisi de Şanlıurfa ilinin Kısas Beldesinde mukim, Kısas Türkmen Alevîleridir. Kısas Alevîleri inançlarını korumada gayret içerisinde olsalar bile, zaman içerisinde belli konularda değişime uğramışlardır. Bir takım yorum ve anlayış farklılıkları olmakla beraber Sünnî toplum ile uyum halindedirler. Bu makalede Kısas Beldesi’nde yaşayan Türkmen Alevî-Bektâşîlerin inanç, gelenek ve görenekleri, “Hak-Muhammed-Ali” inancı Ehl-i Beyt ve On iki imam kültü, Kadının statüsü gibi konular, bilimsel açıdan konu edinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şanlıurfa, Kısas Beldesi, Kısas Alevîliği, Alevîlik, Bektâşîlik, Alevî-Bektâşî İnancı.

Abstract

One of the debated issues in Turkey is Alawism. Alawism in Turkey have special rituals and rules and conduct. It is difficult to reach a concensus on the definition of Alawism. There is nouncensus definition among the Alawi Unions and Foundations in Turkey. They have various definitions of Alawism.

The sources of knowledge of Alevism and Bektashi are based on oral culture as well as written sources. In our study, we tried to define the historical background of this idea, its course, beliefs and rituals as a result of the basic sources and face-to-face interviews. Turkmen Alevîs in Kısas is one of the towns which are continuing the original way of Alevî-Bektashi faith. Even if they are in an effort to protect their beliefs, but they have changed in certain subjects over time. Although there are differences of interpretation and understanding, they are in harmony with Sunni society. In this article, the beliefs, customs and traditions of theTurkmen Alevî-Bektashi who live in Kısas, the beliefs of “Hak-Muhammed-Ali, Ehl-i Beyt and the

culture of the twelve imams, the status of women, were taken into consideration from the scientific point of view. We believe that this study will contribute to the discussion of the subject.

Keywords: Sanliurfa, Region of Kisas, Kisas Alawis, Alewis Bektashi faith in Kisas, Bektashis, Alawi-Bektashis

Giriş

Değişik mahfil ve platformlarda Alevîlik ve Bektâşîlik'le alakalı konularda birbirinden farklı tanımlar ve yorumlar yapılmaktadır. Alevîliğin doğru anlaşılması için yapılan tariflerde kavramların üzerinde belirsizlik olması zihinleri karıştırmaktadır. Alevîlik, Türkiye'de belli bir inanç kesimini ifade etmektedir. Alevîlik yasalarla değil, törelerle kendini devam ettirir, aynen ana dilde olduğu gibi kendiliğinden öğrenilir.

Alevîliğin sözlü bir geleneğe dayalı olması, bilimsel bir yöntem bilim takip edilmemesi, Alevîliğin birinci derece önderleri sayılandedelerin otorite makamında olması ve dedelerin birbiri ile bağlantısız olmaları dedelere farklı hareket imkânı sağlamaktadır. Bundandır ki Alevîlikyöreden yöreye farklılık göstermekte ve farklı uygulamalar belirginleşebilmektedir. Bunun da sebebi bir bölgede tezahür eden anlayış ve yaşayış, başka bir bölgede daha farklı bir görünüme dönüşebilmektedir. Sahih ve muteber Alevîlik budur, demek için belirli bir kıstas, bir ölçüt ile değerlendirme imkânı adeta mümkün görünmemektedir. Zira şifahi bir kültür veya bilgi, tarih içinde çok değişime uğrar, her kesiminin ve yörenin kendine özgü Alevîlik tarifi ve pratiği var olup her grup kendi Alevîlik yaşayışının doğruluğuna inandığı için, üzerinde ittifak edeceğimiz bir Alevîlik vardır diyemiyoruz.

Alevîlik konusu, son zamanlarda halk arasında sıkça konuşulan ve resmi erkân tarafından da müzakere edilen bir konu olmuştur. Halen güncel tartışmaların devam ettiği Alevîlik hakkında, farklı bilimsel çalışmaların yanında, Alevî olsun veya olmasın bir takım kitapların yazıldığı bilinmektedir. Problemlerle genellemeler ile yazılan ve anlatılan bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla farklı Alevîlik tanımlarıyla doğru bir karara varmanın zorluğu ortadadır. Anadolu Alevîliği, içerik olarak, yöreler itibari ile farklı uygulama ve tanımları ihtiva eder. Alevîler hakkında bilgilerin çoğu sözlü kültüre dayanmaktadır. Yapılan çalışmalar gösteriyor ki, birbiriyle çelişen ve zıtlıklar barındıran birçok Alevîlik şekli ortaya çıkmıştır. Alevîlik veya Alevîler, bütün bu değişik tarif ve yorumlamalara rağmen kendi öz kültüründen başka yolla tanınamayacağı gerçeği ortadadır. Alevî olmayanların Alevîler hakkında ön yargılarını, düşüncelerini bırakarak Alevîliğin kaynağından araştırılarak

tartışılması gerektiği gerçeği inkâr edilemez. Kim kendisini nasıl görüyorsa, o şekilde kabul etmek gerekir. Alevîler hakkında doğruların yanında birçok yanlış bilgilerin de anlatıldığı bir gerçektir. Bilimsel kriterler ışığında, iyi niyetle gerçeği hedefleyen ve ulaşmaya çalışanların yanında ehliyeti haiz olmayanların, tarihi gerçekleri çarpıtanların varlığı da üzüntü vericidir.

Alevîlik hakkında en doğru bilgiye ulaşmanın yolu o yöre Alevîlerinin inancını en iyi bilen büyüklerin kendi ağzından öğrenmektir. Bu bilgiler ise genelde sözlü geleneğe dayanmaktadır. Alevîliğin anlaşılması için geleneksel Alevîliğin çok iyi bilinmesi gerekir. Daha önce belirttiğimiz gibi Alevîlik yörelere göre farklılık arz ettiğinden yapılacak olan araştırmaların masa başından öte yüz yüze yapılmasının doğru bilgiye ulaşmak için doğru yöntem olduğu kanaatindeyiz.

Toplumda hemen her kesimin çeşitli yorumlar yaptığı bu zaman diliminde Alevî olanların hem içerde hem de dışarda kendilerini ifade edebilmeleri ve tanıtılabilmeleri için ihtiyaç hâsıl olmuştur. Biz bu araştırmamızda Şanlıurfa Kısas Alevîlerinin inanç esaslarını ve mezhep anlayışlarını konu edindik. Dede ve dede soylu Alevîler tarafından yazılan eserlerden istifade etmekle beraber, inanç ile alakalı konuları şifahi olarak bilgilenme yolunu tercih ederek temellendirmeye çalıştık. Kısas'ta da Alevîlik-Bektâşîlik, yazılı ve sözlü kaynaklardan oluşmaktadır. Sözlü olarak anlatılan bilgiler, nesilden nesile aktarılmaktadır. Kısas Alevî-Bektâşî inancı da, bu yolla günümüze ulaşmıştır. Alevî geleneği içinde yetişen kaynak kişiler, Alevî dedeleri, dedelerin eşleri olan (anabacı), âşıklar ve taliplerin şifahi veya Alevî edebiyatında yer alan ifadeleri çalışmamızın bir parçası olup bu beyanların tümünü betimleyici bir metotla anlatmayı hedefledik. Alevî-Bektâşîliği anlamayı amaçlayan bu araştırmamız da, Anadolu Alevîliğinin, sayıca az ama keyfiyetçe mühim bir yer tutan sosyal ve dini bir realite olarak Kısas Beldesini, inanç merkezli bir bakış ile kaynak kişi veya kişileri, inanç yönüyle bu çalışmanın sahasını oluşturmaktadır. Alevîliğin halen canlı bir şekilde yaşandığı Kısas'ta yaptığımız ilmi araştırma ve yüz yüze görüşme neticesinde elde ettiğimiz verilerin, araştırmacılara katkı sağlayacağını ummaktayız.¹ Kısas Beldesi Alevî-Bektâşî inancının ana

¹ Konunun anlaşılması ve teknik bir şekilde ifade edebilmek için, nitel bir araştırma tekniği olan görüşme nasıl yapılır hakkında bir takım araştırmalar yaparak; Durmuş Ekiz, *Eğitimde Araştırma Yöntem ve Metodlarına Giriş: Nitel, Nicel ve Eleştirel Kuram Metodolojileri*, (Ankara: Arı Yayıncılık, 2003); Niyazi Karasar, *Bilisel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler*, Ankara: Nobel Yayınları, 2007); İbrahim Edhem Özgüven, *Görüşme İlke ve Teknikleri*, Ankara: Pdrem Yayınları, 2004); Abbas Türnüklü, "Eğitim Araştırmalarında Etkin Olarak Kullanılabilecek Nitel Bir Araştırma Tekniği: Görüşme", Kuram ve Uygulamada Eğitim

görüşlerinin anlaşılmasını ilke edinerek, bireysel nitelikteki yüz yüze yapılan bu görüşme ile sorduğumuz sorularla Kısas Beldesi Alevîliğinin mahiyeti, dinsel ritüellerinin Alevî-Bektâşîler tarafından algılanma ve yorumlanması araştırılmıştır. Fikirlerinde hareket özgürlüğü verilerek, çalışmamızı Kısas Beldesi sakinlerinden, Hüseyin Öztürkmen beyefendi ile, doğal akışı içerisinde ve söyleşi şeklinde yaptık. Alevî-Bektâşî inancında iyi yetişmiş bu bilge kişi ile önce özgeçmişinden başladık. Sorduğumuz soruların cevabını genelden özele doğru sıralayarak gerçekleri aramayı amaçladık. Ayrıca çalışmamızda çeşitli materyallerden, sağlam ve güvenilir bilgilerdâhilinde konuyu daha iyi anlamak ve tanımak için çaba sarf ettik.

Çalışmada, bizlere kıymetli vakitlerini ayıran, güler yüzü ile sorularımızı içtenlikle cevaplayan, sahip olduğu bilgiyi samimiyetle sunan, dinsel inanç ve pratiklerini paylaşmayı esirgemeyen, Kısas sakinlerinden Hüseyin Öztürkmen² beyefendiye teşekkürlerimi bir borç bilirim.³

1. Kısas Tarihi ve Coğrafik Konumu

Kısas; Harran Ovası üzerinde kurulmuş, 4.500-5.000 nüfuslu Şanlıurfa şehir merkezine 12 km mesafede olan bir beldedir. Buradaki Alevî-Bektaşî inancına bağlı Türkmen nüfus ağırlıkta olup, beldenin genel nüfusunun 4/3 ünü oluşturur.

Günümüz Şanlıurfa ili sınırları içerisinde bulunan Kısas'ın tarihi ile ilgili bilgiler miladi binli yılların başına Selçukluların Anadolu fethetmeye başladıkları tarihlere kadar gitmektedir.⁴ Kısas adının menşei ve tarihi hakkında bir kısım eski kaynaklarda malumat bulunmaktadır. Kısas hakkında en erken dönemde bilgi veren tarihçilerden biri; GrgoryEbu'l-Farac Bar

Yönetimi Dergisi, 24 (Güz 2000), 543-559). gibi eserleri konumuza ışık tutacak kısımlarını literatür taraması yaparak konumuzun bilimsel yönünü kuvvetlendirmeyi hedefledik.

²Hüseyin Öztürkmen Beyefendi'nin kısaca biyografisi kendi kaleminden şöyledir; 1939 baharında Baba Sefer Anne Zekiye, Urfa'nın merkeze bağlı Kısas Köyünde dünyaya geldim. İlkokulu Kısas Köyünde okudum.1956 yılında Dicle Öğretmen Okulu'nu bitirdim. Gazi Enstitüsü'nü kazanmama rağmen bazı mazeretlerden ötürü okuyamadım. Daha sonra Hatay Yüksek Eğitim Okulu'nu bitirerek yüksekokul mezunu oldum. Akziyaret'e bağlı Akpınar Köyü'nde Babamla birlikte başöğretmen olarak çalıştım. Şanlıurfa'ya bağlı köy ve ilçelerde öğretmenlik yaptım. Şu an emekliyim, evli ve dört çocuk babasıyım.

³ Çalışmamıza kaynaklık teşkil eden bilgiler, Hüseyin Öztürkmen Beyefendi ile bizzat görüşülerek elde edilmiştir. Bu sebeple almış olduğumuz bilgileri dipnotlarda "Hüseyin Öztürkmen" olarak belirteceğiz.

⁴ Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi, Fatih ve Selçuklu Beylikleri dönemi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989), 54.

Hebraeus (685-1286), *Ebû'l-Farac Tarihi*⁵, diğeri ise, Urfa'lıMateos (952-1136), *Urfa'lıMateosVekayi'namesi*⁶dir.

Kısas'ın tarihçesi hakkında şöyle bir söylence nakledilir: Emeviler ile Abbasiler arasında vuku bulan muharebelerde taraflar arasında kısasa kısas şeklindeki icraatlarından kaynaklandığını, Emevîler hâkim oldukları dönemde (41-132/661-750) Müslüman halka zulmettikleri Horasan'dan Ebû Müslüm Horasanî adlı kişinin Yezîd'in oğlu Mervân'ı yendiğini bu sebeple de Türklerin ve Arapların huzur bulduğunu ifade eder. Harran ovasında meydana gelen savaşlarda esir alınan askerlerin Emevîler'ce diri diri yakıldığı buna mukabil ise, Ebû Müslüm Horasanî tarafınca esir edilenlerin önce hak yola çağrıldığı, bunu kabul etmedikleri takdirde On iki İmam aşkına başlarına on iki çivi çakıldığı rivayet edilmektedir. Rivayetler de bu savaş kırk sene sürdüğü ifade edilmektedir.⁷

Kısas beldesinin yaşayan sakinleri, Türkçe, Kürtçe ve Arapça konuşmaktadırlar. Bahsimize konu olan Alevî-Bektâşî kesim asılları Türkmen olup sadece Türkçe konuşurlar. Okuma yazma oranı yüksek ve kültürel yönü ağır basan, gelenek ve göreneklerini devam ettiren inanç ve sosyal doku itibarıyla de farklılık arz eder. Aşıkların çokça olduğu bu belde de nüfusun büyük bir bölümü Alevîdir. Sünni cemaat ile iç içe örnek teşkil edecek bir beraberlik içinde yaşarlar.⁸ Burada yaşayan Alevîler köken olarak M. 1600 yıllarında Horasan'dan gelen Zeynel Abidin⁹'in ahfadından SeyyidAhmed isimli keramet sahibi zatın soyundan olduklarını ifade ederler.¹⁰AşıkSefaj; SeyyidAhmed'in keramet sahibi, fakir fukaraya yardım eden, sevilen birisi olduğunu söyler.

⁵GrgoryEbu'l-Farac Bar Hebraeus, *Ebû'l-Farac Tarihi*, Süryanice'denİngilizce'ye çeviri, Ernest A. Wallis Budge, Türkçe'ye Çev., Ömer Rıza Doğrul, (Ankara: Türk Tarihi Kurumu Yayınları, 1945).

⁶Urfalı Mateos, *Vekayi-nâmesi* (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162), Çev. Hrant D. Andreasyon, Notlar, EdouardDulaurier, M. Halil Yinanç, (Ankara: Türk Tarihi Kurumu Yayınları, 1987)

⁷Halil Atılğan, Mehmet Acet, *Harran'da Bir Türkmen Köyü Kısas*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001), 17.

⁸Atılğan-Acet, *Harran'da Bir Türkmen Köyü Kısas*, 3.

⁹Ebu'l-Hasan Ali b. el-Hüseyin b. Ali b. EbîTâlib, İsnâaşeriyye'nin dördüncü ve İsmâiliyye'nin üçüncü imamı kabul edilen tabiîn. Zeynelâbidin (Kulların zineti) isminin verilmesinin sebebi ibadete çok düşkün olmasındandır. (Ahmet Saim Kılavuz, "Zeynel Abidin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2013) 44: 365-366.

¹⁰Mehmet Özbek, *Urfa'da Gözden Uzak Bir Alevî Köyü ve Halk Musikisi, IV. Milletler arası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992), 3: 65.

Sözlü ve yazılı kaynaklarda, Kısas'ın tarihi hakkında kesin bir bilgiye ulaşmak zordur. Verilen bilgiler kısıtlı olmakla beraber Kısas'tan bahseden kaynakların hemen hepsi aynı minval üzere birbirine yakın bilgiler nakledeleler.

Bugün elde ettiğimiz veriler ile ifade edersek, araştırma alanımıza konu olan Kısas, Sünnî ve Alevî nüfusun birlikte yaşama tecrübesi ile uyumlu bir yaşamın devam ettiği demografik bir konum sergilemektedir. Bu iki gurup arasında mezhepsel açıdan bir farklılıkların olduğu net çizgilerle görülmekle beraber bu farklılıkların kayda değer bir huzursuzluğa neden olmadığı bilinmektedir. Halkın birbirine karşı inaçsal bağlamda hoşgörü ile muamele ettiği söylenebilir. Kısas Alevîleri kendilerini bu yörenin mensubu olarak görürler. Söz konusu yerleşim biriminin şehre yakın olmasından ötürü, yöre sakinlerinin hayatında uyumlu bir sosyal hayat meydana gelmiştir. Ayrıca yine bu beldemizden göç ile şehir merkezine taşınanların bir yekûn teşkil ettiğini bilmekteyiz.

Geçmişte Alevîler kırsal kesimlerde yaşamışlar, son zamanlarda büyük şehirlere göçlerle beraber Alevî nüfus şehirlere kaymıştır. Bu Kısas beldesi içinde geçerlidir. Köy geçmişlerini devam ettiren ve şehirde yaşayan Alevîlerin azımsanmayacak bir sayıdadır. Şanlıurfa Merkezde oturup Kısas Beldesi ile münasebetini devam ettirenler de vardır. Şehir hayatı ile beraber hayat tarzlarını değiştirmek ve inaçsal boyutta dini ritüellerini, gelenek ve göreneklerini yaşayamama gibi problemlerle karşı karşıya kalmaktadırlar. Bugün geçmişte ifade edilemeyen veya kısmen gizlenen Alevî inancının samimi duygularla kendileri tarafından literatür oluşturulması veya şifahi bilgiler ifade etmeleri, şehir merkezinde cem evi açılması ve hizmet sunulması çok önemli bir gelişmedir.¹¹

2. Alevîlik

Alevî kelimesinin izahı üzerinde birçok araştırmacının birbirinden farklı görüşleri vardır. Yeni alt grupların ilave edilmesiyle meydana gelen anlam genişlemesiberaberinde tanımlama ve tasnifleme de bir fikir birliğine varılamaması sonucunu doğurmuştur. Alevîlik hakkında genel manada şöyle bir izahatta bulunabiliriz:

¹¹ Şanlıurfa şehir merkezinde cemler Sırrın Mahallesiinde bulunan cem evinde yürütülmektedir. (Hüseyin Öztürkmen)

Alevîlik, Hz. Ali' (599-661) ye bağlı olan, onun tarafında yer alan kimseler¹², onun soyundan gelen¹³, Hz. Ali'ye varan tarikat silsilesi¹⁴ anlamlarında kullanılmıştır. Arapçada, Alevî şeklinde ifade edilmiştir. Ayrıca Hz. Ali'yi sahabilerin en faziletlisi olarak, Hz. Muhammed'den sonra halife olmasının gerektiğini iddia ederek¹⁵, Ehl-i Beyt muhabbeti ile bir arada bu inancı savunanlara ve bu yolda gidenlere de Alevî denmiştir.¹⁶ Hz. Ali'ye sevgi ve bağlılığını ilke edinerek bir araya gelen kişilerden meydana gelen fırkalar var ki onlarda; Zeydiyye, İmâmiyye, Nusayriyye ve buna mümasil isimleri vardır. Ca'ferîlik ve Batınîlik tesirinde olan Alevîlik İslam'dan önce Türklerin örf adetlerinden etkilenmiştir.¹⁷ Burada Alevî adıyla anılan tüm gurupları anlatmak daha geniş bir çalışmayı gerektirdiğinden biz konumuza ışık tutacak olan kısmıyla sınırlı tutacağız.

İtikadî yönden baktığımızda Alevîlik, Hz. Ali'yi en üstün sahabe konumunda görenler, peygamberlik verildiğine inanlar, Hz. Ali sevgisini, makul olanın dışına taşıyıp (Gulat-ı Şîa) ona ulûhiyet isnat edenlere varıncaya kadar çok geniş bir yelpazede bu inançları taşıyanları içine alır. Bu bilgiler doğrultusunda Hz. Ali'nin şahsını üç kategoride değerlendirmek mümkündür;

- Tarihsel ve Halifelik yönüyle Hz. Ali algısı; Bunlar Hz. Ali'yi seven, sahabenin en faziletlilerinden sayan ve halifelik sıralamasında dördüncü sırada olduğu söyleyen genişçe bir kesimdir.

- Teolojik bir imaja sahip olan Hz. Ali düşüncesi; burada nas ile İmameti belirtilen ve Hz. Peygamber (sav) tarafından vasi olarak tayin edilmesiyle Müslümanların halifesi olmayı hak kazanmıştır. Bu iki vasfı onu günahlardan masum kılmıştır.

- Hz. Ali'nin Efsanevi ve mitolojik yönüyle anlatılmasıdır. Bunlar daha çoğu efsane, masal ve destanlarda anlatıldığı şekliyle arketipsel yaklaşımlardır.

Alevî ve Bektâşî eserlerinde Hz. Ali birçok isimle anılır;

- EbûTurab: Toprağın babası, Şâh-ı velâyet: veliliğin en yücesi,

¹² Şemseddin Samî, *Kâmûsi Türkî*, (Dersaadet: İkdâm Matbaası, 1307), 929.

¹³ Mütercim Asım Efendi, *Burhân-ı Kâti*, haz. Mürsel Öztürk, Derya Örs, (İstanbul: Türk Dil Kurumu, 2009), 18

¹⁴ Süleyman, Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2005), 36.

¹⁵ Ali, Yaman, *Orta Asya'dan Anadolu'ya Yesevilik, Alevîlik, Bektaşîlik*, (Ankara: Elips Kitap, 2006), 101.

¹⁶ Ethem Ruhi Fıçlalı, *Türkiye de Alevîlik ve Bektâşîlik*, (Ankara: Selçuk Yayınları, 2006), 7.

¹⁷ Mustafa, Ekinci, *Anadolu Aleviliğinin Tarihsel Arka Planı*, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2002), 226.

- Emirü'l-Mümin: Müminlerin emiri,
- Aliyyü'l-Mürteza: takdir-i İlahiye tam rıza gösterdiği için,
- Hiç puta tapmayıp Müslüman olduğu için Keremallahvechehu,
- Bâbu'l-İlim: İlim kapısı,
- Şir-i Yezdân, Allah'ın Arslan'ı şeklinde vasıflanmıştır.

Alevîlik sadece inanç alanında kalmadığı bunun birde Alevîliğin devlet olma boyutu da var ki, Ehl-i Beyt soyuna mensup olduklarını iddia edenler tarafından devletler kurulmuş bunları çok kısa bir şekilde şöyle sıralayabiliriz;

- İlk Şîî devleti Büveyhîler (932-1062)'dir. Bunların mezhepsel kimlikleri, Şîî/İmâmî düşüncesi çerçevesinde değerlendirilir.¹⁸

- Mağribü'l-Aksâ'daİdrisîler (789-985), İslam tarihinde ilk kurulan Ehl-i Beyt Devletidir.¹⁹

- Fatimî Devleti' (910-1171 H. 298-567), kuruluş fikri olarak İsmailiyye mezhebine mensupturlar. Köken olarak kendilerini Hz. Fatıma'ya dayandırmaktadırlar.

- Safevî Devleti (1501-1736), On üçüncü asrın ikinci yarısından sonra Erdebil tarikatı SünnîliktenŞîîliğe geçmiş, Safevîler siyaseten güçlenerek Şîî esaslara dayalı Safevî Devletini kurmuşlardır.²⁰

- Yemen Devleti, Zeydiyye mezhebindedir. Zeydî Şîîler 284/897-404/1013 tarihleri arasında, İmam el-Hâdîle'l-Hak Yahya b. Hüseyin (ö. 298/911)tarafından ilk Zeydî devleti kurulmuştur.²¹

- İran İslam Cumhuriyeti 1979 yılında kurulmuş olup, mezhebi Caferilik (İsnaaşeriyye) mezhebidir.

Kıyas Alevî-Bektâşî inancı, Hz. Muhammed ve Hz. Ali'yi sevenler, Ali taraftarı ve Ali evine (Ehl-i Beyt) bağlı kişiler olarak tanımlanır. Temeli Allah korkusu yerine Allah sevgisine dayanır, Peygamberimizin vefatı ile başlar, onlara göre mezhepler oluşmazdan önce de vardı.²² Hz. Ali'nin birinci halife

¹⁸ Ahmet Güner, *Büveyhîler'in Şîî-Sünnî Siyaseti*, (İstanbul: Tibyan Yayınları, 1996), 96.

¹⁹ Muhammed, Hudari, *Mahadaratü't-Tarihî'l-Ümemî'l-İslamiyye*, (Beyrut: y.y., 1986), 98.

²⁰ Ahmet Zeki Velidi, Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1981), 367.

²¹ Mehmet Ümit, "Yemen Zeydî Devlet'nin Kurucusu Hâdîle'l-Hak ve İtikâdî-Kelâmî Konulara İlişkin Eserleri", *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 10/2, (2017), 389-433.

²² Hüseyin Öztürkmen.

olmasını isteyen, toplulukların tümüne “Alevî” denilir²³ tarifi, Kısas Alevî-Bektâşî inancı için de geçerlidir.

Hz. Ali'nin halife olmasını gerektiren olayların bir kısmı tarih kitaplarında anlatıldığı gibi, Kısas Alevîleri tarafından da dile getirilen olaylar zinciri, Alevîliğin çıkış noktası, Hz. Ali'nin imamete en layık ve fazilet olarak birinci sırada olması gerektiği şeklindedir.

İslam tarihinin başlangıcından itibaren birçok mecliste yer alan ve Hz. Peygamber ile yakın temasta bulunan Hz. Ali, kendisine verilen birçok görevi eksiksiz yerine getirmiştir. Hz. Peygamber (sav) henüz hayatta iken Hz. Ali'nin kendisinden sonra halife olacağını dile getirmiştir. Mekke'den Medine'ye hicret edeceği zaman Hz. Peygamber Hz. Ali'yi ailesine ve işlerine bakmak üzere vekil bırakmıştır. Savaşların birçoğunda komutan olarak tayin edilmiştir. Gadir-i Hum'da, Hz. Peygamber yanındakilere hitap etmiş ve kendisinden sonra Hz. Ali'nin Müslümanlara halife olarak atadığını belirtmiştir. Kırtas olayında eğer Hz. Peygamber'e (sav) kâğıt kalem getirilseydi vasiyetinde Hz. Ali'yi yerine halife olarak belirleyecekti.”²⁴

“Hz. Peygamber (sav) vefatından hemen sonra, Hz. Ali ve diğer aile mensupları defin işleriyle uğraşırken, Ebubekir, Ömer, Muhacir ve Ensar'dan bir kısmı halife seçmekle meşgul olmuşlardır. Ebubekir halife seçilmesine rağmen Hz. Fatıma ve Hz. Ali ona biat etmemişler, gerginlik çıkmasını diye de aksi eylemlerde bulunmamışlardır.” Alevîliğin doğuşuna sebep yukarıda zikredilen sebeplere dayandırılmaktadır.²⁵

Kısas Beldesi Alevîliğinin temeli Bektâşîliğe dayandığını belirtirken bu inancın öğretilerinde ve ritüellerinde Orta Asya'dan Anadolu'ya kadar olan coğrafya da birçok dinlerin izlerini taşımaktadır. İslamiyet'i benimseyen Türkler daha önce inandıkları birçok dinin izlerini de beraberinde getirmiş, bunlardan bir kısmı değişime uğramışsa da bir kısmı da aynı şekilde varlığını sürdürmüştür.²⁶ Örnek olarak, Kısas Alevî-Bektâşî inancı içerisinde Cem esnasında kadın ve erkelerin bir arada bulunması ve raks etmesi Şamanizm'e ait bir gelenek olarak değerlendirilebilir.

Burada sıkça dile getirilen bir konu var ki o da; “Alevîlik kıldan ince ve kılıçtan keskin olan bir yoldur”, “Ehl-i Beyt ve Kur'an bunlar birbirinden ayırt edilmez”, “Alevîlik inancı bir bütündür, edep kelimesiyle yani; eline beline ve diline sahip olmak şeklinde nitelenmiştir”. Yukarıda belirttiğimiz üzere

²³ Atilla, Özkırımlı, *Alevîlik-Bektâşîlik ve Edebiyatı*, (İstanbul: Cem Yayınevi, 1985), 102.

²⁴ Hüseyin Öztürkmen.

²⁵ Hüseyin Öztürkmen.

²⁶ Baki Öz, *Alevîlik Nedir*, (İstanbul: Der Yayınları, 2008), 28.

Alevî, Hz. Ali'yi seven ve taraftarı olan Ehl-i Beyt'e bağlı kişi olarak tarif edilmiştir. Bektâşî ise, Mürşit olarak Hz. Muhammed (sav), Rehber olarak Hz. Ali'yi pir olarak ta Hacı Bektâş-ı Veliye inanırlar.²⁷

3. Bektâşîlik

Kalenderîlik²⁸ içinde oluşmaya başlayan Bektâşîlik, Horasan Erenlerinden olan ve soyu Hz. Muhammed'e (sav) dayandırılan Hacı Bektaş'ı Veli (736/1336) tarafından kurulmuş bir tarikattır. Hacı Bektâş-ı Velî bir Haydarî olduğu ve Vefâî Şeyhi Baba İlyas'ın dervişi olduğu bilinmektedir. *Makâlât* ve *Şerh-i Besmele* eserleri ona nispet edilir.

Bektâşîlik ise, Hacı Bektâş-ı Velî'yi pir olarak kabul edenler onun öğretilerini okuyup, usul ve esaslarına göre yaşayıp "İnsan-ı kâmil" mertebesine yetismeyi hedefleyen, onun yolunda gidenlere verilen addır. Bu tarikata bağlı olanlara Bektâşî denir.²⁹ Bektâşî dergâhlarında yetişen dervişlere, Alevî toplumca dede, baba, ahi, abdal gibi isimler verilmiştir. Osmanlı'da Yeniçeri Ocakları Bektâşî idi.

Bektâşî olarak bilinen ve Abdal olarak nitelendirilen şeyhlerin bir kısmı Kalenderî ve Haydarî'dirler. Bektâşîlik'in tanınmasına ve yayılmasına büyük hizmetler veren Abdâl Musa'dır. (1273-1361)

Bektâşîlik Balım Sultan (h. 922/m. 1516)'ın "*Erkânname*"si ile şekillenmiş ve kurumsallaşmıştır.³⁰ İki aşamadan oluşmuştur;

- XIII. Yüzyılda başlayan ve XIV. yüzyıla kadar tekâmül sürecini XV. Yüzyıla kadar devam eden teşekkül devresi,
- XVI. Yüzyıla Balım Sultan ile başlayan günümüze değin gelen Bektâşîliktir.³¹ Hz. Muhammed'i (sav) rehber, Hz. Ali'yi pir ve Hacı Bektâşî Veli'yi veli olarak kabul ederler. Hz. Ali ve On iki İmam İnanıcı üzerine bina

²⁷ Fiğlalı, Ethem Ruhi, *Türkiye'de Alevîlik Bektâşîlik*, 158.

²⁸ Kalenderiyye, dünyevi değerlere kıymet vermeyen, içinde yaşamış olduğu çevrenin inançlarına aykırı hareket eden, kılık kıyafetleriyle de belirginleştiren sufiler için kullanılan bir tabirdir. Kalenderî bir hayat tarzına göre yaşayışını devam ettiren ve çeşitli tasavvufi cemaatlerin ortak adıdır. (Nihat Azamat, "Kalenderiyye", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (Ankara: TDV Yayınları, 2001), 24/253-256.)

²⁹ Ahmet Yaşar, Ocak, "Bektâşîlik" Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (Ankara: TDV Yayınları 1992), 5/373.

³⁰ Belkis, Temren, *Bektâşîliğin Eğitimsel ve Kültürel Boyutu*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1994), 5.

³¹ Ocak, "Bektâşîlik", 5/ 373-379.

edilen bu inanç içerisinde eski Türk ve Anadolu inançlarının bir kısmını içinde barındırır.

Bektâşilik adına net bir terminoloji oluşmadığı için kesin hükümler ortaya koymak beraberinde bir takım yanlışları da getirebilmektedir. Bu hususta bilgi edinmenin bir yolu da Bektâşî olan kanaat önderlerinin tanımlarından yola çıkarak bir kanıya varmaktır.³²

Bektaşilikte Hz. Ali ve Ehl-i Beyt sevgisi esastır. “Tevella” (Ehl-i Beyti sevenleri sevmek), “Teberra”, (Ehl-i Beyti Sevmeyenleri sevmemek) ilkesinden ötür, Alevîlikle paralellik arzeder, Bektâşilik için Alevîlik demek de mümkündür.³³ Anadolu’da her Bektâşî, Alevî olarak nitelendirilir. Bektâşiliğe sülûk eden herkes Bektâşî olabilmektedir. Alevîlik ise soya bağlıdır ancak anne babası Alevî olan birisi Alevî sayılabilir. Alevî inanç sistemi soy esaslı bir yapıdır. Dedelik’te, taliplik’te kalıtsaldır. Alevî anne ve babadan doğanlar bu inancın potansiyel bir parçasıdır.³⁴

Bektaşiliğin merkezi, Nevşehir iline bağlı Hacı Bektaş-ı Veli İlçesine Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhı’dır.³⁵

Yukarıda kısaca izah ettiğimiz üzere Kısas Yöresi Alevîleri kendilerini Alevî-Bektâşî olarak nitelendirirler. Burada izah edilmesi gereken bir husus vardır ki o da Alevî ve Bektâşî kavramlarının izah edilmesidir. Alevî toplumlarda kendinizi nasıl tanımlarsınız sorusunun karşılığı çoğunlukla, kendilerini Alevî Bektâşî olarak tanıtırken bir kısmı da Alevî olarak kendilerini ifade ederler. Alevî ve Bektâşî arasında ki temel fark, Alevî olarak dünyaya gelinir sonradan Alevî olunmaz. Alevîlik ve Bektâşilik için “inançsal kaynakları bir olan, aynı kökten beslenen bir ağacın dalları” veya “Alevî ve Bektaşî birbirinin tamamlayıcısıdır” şeklinde ifade edilmiştir. Alevîler genelde kırsal kesimde yaşamalarına rağmen, Bektâşîler şehir hayatında yaşamışlar, her iki kısım da Hacı Bektaşî Veli’ye sevgileri olmasına rağmen Alevîler Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhına bağlı olmayıp, Peygamber soyundan geldiklerine inandıkları ocaklara bağlıdır.³⁶

Burada hedeflenen; bir inanç sisteminin kültürünün ve geleneğinin izah edilmesidir. Alevîliği kültür, gelenek veya mezhep olarak mı değerlendirilmek gerekir? Alevîlik ve Bektâşilik temel inançları birbirine bu kadar yakın olmasına rağmen sosyal yönden birbirinden farklılık arz eder

³²Hüseyin Öztürkmen.

³³Hüseyin Öztürkmen.

³⁴Hüseyin Öztürkmen.

³⁵ İlyas, Üzüm, *Kültürel Kaynaklarına Göre Alevîlik*, (İstanbul: Horasan Yayınları, 2002), 17.

³⁶ Üzüm, İlyas, *Günümüz Alevîliği*, (İstanbul: İsam Yayınları, 1997), 4.

mi? Osmanlı ve Safevî mücadelesinde, Safevî'lerin yanında yer alan Alevîler, Osmanlı topraklarında sürekli merkezi otoriteden uzak, ücra yerlerde yaşadıkları için kapalı bir toplum haline dönüştüler. Bektâşîler ise genelde şehir merkezlerinde devlet ile iç içe yaşamışlardır.³⁷

Alevîlik üzerine bir çok kitap, makale, sempozyum ile görsel medyada çıkan bilgiler, 'Alevîler' in son zamanlarda ki bu hareketli durumlarına rağmen, Alevîliğin mezhep mi, tarikat mı, bir düşünce ekolümü olduğu netlik kazanmamıştır. Konuyla yakından ilgilenenler ve teorisyenler arasında sürekli tartışma konusu olmuştur. Alevîlere ait inançları gerçek manada ortaya koymak oldukça zordur. Onlar için kapsayıcı ve belirleyici bir inançtan bahsetmek güçtür. Her yörenin kendine özgü bir inanç ve pratiği vardır. Bu meseleye bütüncül bir şekilde bakıp hüküm vermek doğru olmasa gerektir. Her Alevî toplumun kendi şartları içinde inançsal yönü ile farklı kabulleri vardır bu sebeple, Alevîlerin inanç hususiyetlerini, farklılıklarını kendi disiplinleri açısından anlamak ve yorumlamak lazım.

4- Kısas Beldesi'nde Sosyal Ve Dinî Hayat

Kısas Beldesi'nde Alevî-Bektâşî inancına sahip olanlar yöredeki Sünnî cemaate nispeten sayıca az bir kısmını teşkil ettiklerinden bir azınlık psikolojisi altında oldukları gözlemlenmektedir. Bilinen bir sosyolojik gerçektir ki, azınlık psikolojisi beraberinde birlik ve dayanışmayı getirir. Kısas Alevîlerinde de bunu görmek mümkündür.

Kısas'lı Alevîler, bölgede yaşayanlarla farklı bir inanç sistemine sahip olduklarından bu onları birbirilerine daha çok yaklaşmalarına ve yardımlaşmalarına ve aidiyet duygusunun gelişmesine sebebiyet vermiştir. Kısas Alevî beldesi olarak zihinde yer edinmiş olduğundan, Kısas'ta ki Alevî-Bektâşîler kimliklerini gizleme çabası içinde değiller, farklı kültürel çevrelerde farklı sonuçlar doğuracağından bu her zaman böyle olmayabiliyor, kimliklerini gizleme ihtiyacı hissettikleri de olabiliyor.

Tüm bunlar Kısas Beldesi Alevî-Bektâşî'lerini kapalı bir toplum haline getirdiğinden inançlarına sarılmada ve yaşamada daha aktif halde olup, manevi dokuyu oluşturma çabası ağır basmaktadır. Bunu yöre halkının şiir ve nefeslerinden, inanç ve düşüncelerini, güruh-u nâcî (kurtuluşa ermiş fırka) olduklarını açıklamalarından da kolayca anlamak mümkündür.

³⁷ Kaplan, Doğan, *Buyruklara Göre Kızılbaşlık*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, Yayınları, 2010), 15.

Sosyal hayatın gereği olan farklı kültür ve etnik unsurlar ve mezhepsel ayrılıklar içerisinde bir arada yaşamanın zorunluğu tartışılmaz bir gerçektir. Bunun en belirgin şekli ise Alevî ve Sünni toplumun bir arada yaşaması görülen evlilikleri örnek teşkil etmektedir. Her iki gurup ilk zamanlarda birbirilerine karşı olumsuz bir tavır içinde olsalar da³⁸ zamanla bu mesafe daralmış önemli derecede evliliklerin sayıları artmıştır. Bazı önyargıların aşılması ile evlilik hususu Kısa'ta bulunan Alevî-Bektaşîler için de kaçınılmaz olmuştur.

Belde de cami ile beraber Cemevi de bulunmaktadır. Alevî toplumu komşularını Sünniler olarak tarif ederler. Geçmişte çok az olmasına karşın bugün Sünnî ve Alevîler arasında evlilikler olabilmektedir.

Yukarıda beyan ettiğim gibi kendileriyle yüzyüze görüştüğüm Hüseyin Öztürkmen Beyefendi;

“Kısa'ta yaşayan biz Alevî-Bektâşîlerin dini İslam, Peygamberimiz Hz. Muhammed, Hz. Ali veliyullah, hem amcasının oğlu, hem damadır. Bizler Alevî olarak Hz. Ali'yi çok seven onun yolunu takip edenleriz. Bu inanç ve anlayış, tasavvufi bir yorumlamadır. Hz. Ali'nin yolunu takip ederek, bugüne değin dini inançlarımızı hayatımızın bir parçası olarak yaşamışızdır. Biz Alevîliği bir mezhep olarak değil inanç olarak görmekteyiz, Mezhepler zuhur etmezden evvel de Alevîlik vardı.”³⁹, devamında ise “Bizler Kısa'ta yaşayan Alevîler aynı zamanda Hacı Bektâş-ı Velî'nin erdemli şahsı ve faydalı bilgilerinden yola çıkarak, inançlarımızı yaşıyoruz. Bizler Kısa'ta yaşayan Alevî-Bektâşîler olarak Sünniler tarafından tam olarak anlaşıldığı kanaatinde değiliz. Bu inanış son zamanlarda nisbî olarak azalmakla beraber, eskiden Alevîlere isnat edilerek anlatılan bazı yanlış bilgilerin kökenlerine inilmeyince, yanlış anlaşılmalara sebebiyet veriyordu. Hepimiz Allah'a inanıyoruz. Hz. Muhammed Peygamberimiz, Kur'an kitabımız, Cem evi de bizim Cami'de bizimdir. Kur'an okur ve camiye gideriz” şeklinde izahatta bulunur. Makalemizin bundan sonraki kısmı, Hüseyin Öztürkmen ile yaptığımız mülakatta kendisine yöneltilen sorular ve bu sorulara verdiği cevaplar şeklinde devam edecektir.

5. Alevî ve Bektâşîliğin Temel İnançları Nelerdir?

Hüseyin Öztürkmen:⁴⁰Alevîliğin inanç umdelerini kesin bir dille ve çizgilerle ifade etmek oldukça zordur. Bunun sebebi Alevîliğin sahip olduğu

³⁸ Asım Yapıcı, “İçimizdeki Öteki: Kimlik ve Önyargı Kısacasında Sünni-Alevî İlişkileri”, *DEM Dergi*, 2 / 6, (2008), 56.

³⁹Hüseyin Öztürkmen.

⁴⁰ Bundan sonra metinde Hüseyin Öztürkmen şeklinde gösterilecektir.

özelliklerin yanında, konuyu araştıranların formasyonlarından veya ideolojik bakış açılarından, epistemolojik ve metodolojik yanılgılardan kaynaklandığını söyleyebiliriz. Ayrıca Buyruklar, Makâlât, Erkânâmeler, Fazilet-nâme gibi sınırlı sayıdaki yazılı temel kaynaklar düşünce yapısı hakkında sınırlı bilgi vermektedir.

Alevîliğin anlaşılmasında önemli bilgiler sunan ozanların deyiş ve nefeslerinde aynı konuda birbirine zıt fikirleri ifade etmeleri, bazen aynı ozanın bir konuda iki ayrı fikir serdettiğini görmek de mümkündür. Alevî toplumların kendi içlerinde inanç, örf ve adetlerine “Sürek” denilir ve dedeler vasıtasıyla şifahi bir şekilde nakledilir. İmanın altı şartında Buyruk’ta anlatılanlar ile Kur’an’da anlatılanlarla paralellik arz eder.

Alevîlik bir inanç sistemidir, sözlü kültür geleneğinin hakim olduğu heterojen bir takım özelliklere dayanır, Ehl-i Beyt sevgisi üzerine bina edilmiştir. Kuşaktan kuşağa sözlü kültür dediğimiz, dua, şiir, deyiş ve menkıbelerle geldiği için, senkretizm/bağdaştırma ve heteredoks/alışagelenin dışında bir din anlayışıdır.

5. 1.Ehl-i Beyt İnancı Hakkında bilgi verir misiniz?

Hüseyin Öztürkmen: “Hak, Muhammed, "Ali Hak yaratıcı, Muhammed Nübuvvet Ali ise velayeti Allah’a ermeye delalet eder ve “Üçler” başlığı altında detaylandırılan Hz. Ali sevgisi ve ona bağlanma çok önemli bir rükün olarak kabul edilir. Zira Hz. Ali İlk Müslümanlardan olması, sahabenin en faziletlisi, Hicret esnasında Hz. Peygamber’in yatağında yatması, savaşlardaki şecaati, kesret-i ilmi, cömertliği, Hz. Peygamber’in (sav) amcasının oğlu ve damadı olması Alevî Bektâşî inancında ona ayrı bir dini konum ihzar etmiştir.

Kıyas Alevî inancında Hz. Ali sevgisi yanında, “Ehl-i Beyt” inancı da mühim bir yer teşkil eder. Hane halkı olarak ifade edilir. Â-i Abâ olan, Hz. Peygamber (sav), Hz. Ali, Hz. Fatıma ve Oğulları, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’den oluşmaktadır. Ehl-i Beyti bilmek, sevmek, onların velayetini tanımak ve onlardan medet ve şefaet beklemek, Alevî inancının temel esasıdır. Ehl-i Beyt’ten himmet dilenir, onları her zaman anmak ve onlara niyazda bulunmak gerekir. Kıyas Alevî inancında, Ehl-i Beyt kutsanmış, pak ve günahlardan müberradır, Ehl-i Beyt sevgisi olmaksızın yola girilmez.⁴¹

⁴¹ Hüseyin Öztürkmen.

5. 2. On İki İmam İnancı nedir?

Hüseyin Öztürkmen: Kısas Alevî inancında insan merkezli bir inanç söz konusudur. Kâinatın özü insandır, insan ise sürekli tekâmül ederek insan-ı kâmil mertebesine oradan da Allah'a ulaşır. Bunu başarmanın yolu, "Hak, Muhammed, Ali üçlüsü", Ehl-i Beyt muhabbeti, günahsız olduklarına inandığımız On iki İmam'ın yolunda gitmekle mümkündür. On iki imam olarak bilinen zevat ise şunlardır. Bütün Alevîlerde olduğu gibi Kısas Alevî inancında da on iki imam inancı mühim bir yer teşkil eder ve Ehl-i Beyt inancı içerisinde telakki edilir. On iki imamı anmak ve her daim medet beklemek gerekir. Ahirette onlara şefaathakki verilmiştir. On iki imam şunlardır:

- 1- Hz. Ali (599-661)
- 2- Hasanb. Ali (624-670)
- 3- Hüseyin b. Ali (625-680)
- 4- Ali b. Hüseyin'Zeynel Abidin' (659-713)
- 5- Muhammed Bakır b. Ali Zeynelabidin (676-733)
- 6- Cafer Sâdık b. Muhammed (695-765)
- 7- Musa Kazım b. Cafer (745-799)
- 8- Ali Rıza b. Musa (765-818)
- 9- Muhammed Takî b. Ali (811-835)
- 10- Ali Naki b. Muhammed (827-868)
- 11- Hasan Askerî b. Ali Naki (846-873)
- 12- İmam Muhammed el-Mehdî

On ikinci sırada ismi zikredilen İmam Muhammed el-Mehdî sır olduğu, kıyamete yakın bir zamanda zuhur edip insanları irşat edeceğine inanılır. Kısas Alevî inancında on iki imamın adlarının ezberlenmesi ibadet olarak telakki edilir, on iki imamın hepsi paktırlar ve masumdurlar. Onun yolunu takip edenlere ahirette şefaathakki olacaktırlar.⁴²

5. 3. On dört Mâsûm-i Pâklar Kimlerdir?

Hüseyin Öztürkmen: Ayrıca yukarıda adları zikredilen on iki imamın soyundan gelip henüz küçük yaşta şehit edilenleridir. Bunların bir kısmı Kerbelâ'da Hz. Hüseyin ile birlikte şehit olmuşlardır. Tüm dua ve gülbengler⁴³ de on dört masum (Çardeh masum) şeklinde anılır. Bunlar aynı

⁴² Hüseyin Türkmen

⁴³ Gülbeng, kelimesi farsça'dan alınmıştır. 'gül sesi' anlamındadır. Alevî-Bektâşî istilâhında, dini törenlerde belli bir makamla topluca okunan duadır. (Mustafa, Uzun, "Gülbeng", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,(Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996): 14/232-235.

zamanda saflığın ve masumluğun sembolüdürler. BektâşîErkânnâmelerin'de isimleri zikredilenler on dört masumlar şunlardır;

- 1- Muhammed Ekber b. Ali b. Talib,
- 2- Abdullah b. Hasan b. Ali,
- 3- Abdullah b. Hüseyin b. Ali,
- 4- Kasım b. İmam Hüseyin,
- 5- Hüseyin b. Zeynelabidîn,
- 6- Kasım b. Zeynelabidîn,
- 7- Aliyyu'l-Eftar b. Muhammed el-Bakır,
- 8- Abdullah el-Asgar b. Cafer es-sadık,
- 9- Yahya el-Hâdî b. Cafer es-Sadık,
- 10- Salih b. Mûsâ el- Kâzım,
- 11- Tayyib b. Mûsâ el-Kâzım,
- 12- Cafer et-Tâhir b. Muhammed et-Takî,
- 13- Cafer b. Hasan el-Askerî,
- 14- Kasım b. Aliyu'n-Nakî⁴⁴

5. 4.On yedi Kemerbest Kimlerdir?

Hüseyin Öztürkmen: On yedi kemer-best; bunlar sayısına nispetle "On yediler" denilmiş, Hz. Muhammed' (sav), Hz. Ali'ye, Ehl-i Beyt'e bağlı olup, İslamiyet'in yayılıp kuvvetlenmesi için çalışanlardır. Kısas Alevî inancına göre bunların herbiri aynı zamanda bir mesleğin piri olarak da sayılmaktadır. Selmân-ı Fârisî, Hz. Ali'nin emriyle on yedi kişiye şed bağlamıştır. Kemer-best'ler "Kırklar Meclisi"inde de yer alıp, birçoğu şehit olmuştur. Bunların her biri örnek şahsiyet olarak kabul edilir ve tazimde bulunulur.⁴⁵ Kısas Alevîlerince bilinmesi ve zikredilmesi lüzumlu sayılan ve kendilerine tazimde bulunulan on yedi Kemer-best diye anılanlar şunlardır:

- 1- Selmân-ı Fârisî
- 2- Muhammed b. EbîBekr,
- 3- Mâlik el-Eşter
- 4- Ammâr b. Yâsir
- 5- Üveys el-Karanî
- 6- Ebû Zer el-Gifârî
- 7- Hüzeyme b. el-Hâris,
- 8- Abdullah b. Bedî',

⁴⁴ Hamid Algar, "ÇâredehMa'sûm-i Pâk", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993): 8/227-228.; Hüseyin HüseyinÖztürkmen

⁴⁵Hüseyin Öztürkmen.

- 9- Abdullah b. Adil Haris,
- 10- EbûHeysem et-Tenâhî,
- 11- Hâris eş-Şeybânî,
- 12- Hâşim b. Utbe,
- 13- Muhammed b. Ebî Huzeyfe,
- 14- Kanber Ali Reyhaneyn,
- 15- Mu'tefî' b. Va'za el-Hemedânî,
- 16- Said b. Kays,
- 17- Abdullah b. Abbas.

6. Alevî İnancında Makamlar Nelerdir?

Hüseyin Öztürkmen: Alevî-Bektâşî inancında bir takım makamlar vardır onları kısaca şöyle sıralayabiliriz:

6. 1. Dedelik

Alevî inancında Dede, Hz. Peygamber'in (sav) soyundan gelen doğal liderlik vasfını taşıyan kişidir. Alevîlikte inançsal statüde en temel hizmet, dede talip münasebetidir. Her dede ocağının belli talipleri vardır. Dede cem evini yönetir, Alevî topluluğun dini her türlü işlerini yerine getirir. Taliplerin hak ve hukukunun yerine getirilmesinden ve anlaşmazlıkların giderilmesinden dede sorumludur. Dini ritüellerin işleyişinde dedelerin hükmü tartışılmazdır. Bektâşîlik'te baba vafına sahip kişi cem ayinlerini yönetir. Alevî inancı yüzyıllardır dedeler tarafından okudukları nefeslerle, yürüttükleri cemlerle inanç ve kültür ekseninde bu güne değin sürdürülmüştür. Dedeler sosyal düzenin sağlanmasında müessir bir güce sahiptir, dede olmaksızın dini herhangi bir toplantı yapılamaz. Ocaklara bağlıdırlar, Ocakzâde olarak nitelendirilir, evlad-ı Resul oldukları kabul edilir, seyid olarak anılırlar. Dedeliğin babadan oğula geçen kalıtsal bir özelliği vardır. Şiilikteki imamet anlayışı ile Alevîlikteki kan bağına dayanan dedelik benzer bir durum sergiler.

Dedelerin ellerinde ocak zâde olduğuna dair icazetnameleri veya şecereleri vardır. Dedelik babadan oğula geçer. Alevî inancının taşıyıcısıdır. Dört kapı, kırk makam eğitimini ikmal etmesi gerekir, Alevî toplumun birliğini ve beraberliğini korumak için, muktedir, bilgili ve ahlaklı olması gerekir. Kısas'ta şu an bu görevi bizzat deruhte eden bir dede bulunmamaktadır. Ancak başka yörede ikamet eden dedeler tarafından ziyaret edilir. Buranın dini hizmetleri baba tarafından icra edilmektedir.⁴⁶

⁴⁶ Hüseyin Öztürkmen.

6. 2. Mürşit

Mürşit ile dede aynı manada kullanılır. Müritlerine edep erkân yol gösteren irşat eden kişidir. Bunun için bazı şartlar vardır. Hz. Peygamber'in (sav) soyundan gelmesi gerekir, eğitilmiş olması ve elinde beraatının olması gerekir.⁴⁷

6 3. Pir

Pir'de mürşit gibi aklın bedenleşmiş şeklidir. Bir manada pir, akıl demektir. Pir tarikatın kurucusudur. Anadolu'da ya yaşayan Alevîler ve Kısas Alevîleri, Alevîliğin kurucusunu Pir Ali olarak kabul etmektedirler. Günümüzdeki taliplere yol gösteren dedeler (Pirlik makamında) Ali'nin halifesidir.⁴⁸

Bir talibin hata yapması halinde dedeye sığındığı gibi, dede yanlış yaparsa o da bağlı olduğu mürşidine sığınır. Dede mürşit tarafından murakabe edilir. Bazen pir, mürşit, dede, hemen aynı anlamda kullanıldığı da oluyordur.

6. 4.Talip

Ocak zade/dede soylu olmayan Anadolu'da ki Alevîler taliptirler ve ocak zade bir dedeye bağlıdır. Ocak, toplum düzeninin sağlanmasında bireyler arası hal ve hareketleri belirleyen sosyal bir vakiadır. Talip doğru yolu bulmada bir dedeye bağlı olmak zorundadır. Mürşit olmadan talip tek başına hakikat kapısına ulaşamaz. Buyruklarda talip ile dede arasındaki münasebetleri düzenleyen kurallar vardır; Eli kuru boş varmaya, abdestsiz ve taharetsiz kötü huy ile varmaya, mürşidin huzurunda şeriat ehli oldukça, ellerini bağlayıp nazara durular, şeklinde ifade edilir.⁴⁹

Alevî inancında herkes bir dedeye ikrar vererek Alevîliğe girdiğini ispatlar ve dededen yol öğrenir kendini dede vasıtasıyla eğitir. Talip bir kişi olabileceği gibi, köy veya sülale de olabilir.

6. 5 Musahiplik

Kısas Alevî inancına göre, Alevî toplumun bir üyesi olmak, sosyal hayatta yer edinmek için musahip edinmek gerekir. Her aile çifti bir musahip tutar, bunlar birbirinin kardeşi sayılır, ahiret kardeşliği, yol kardeşliği, can

⁴⁷ Hüseyin Öztürkmen.

⁴⁸ Hüseyin Öztürkmen.

⁴⁹ Hüseyin Öztürkmen

kardeşliği ve nasip kardeşliği şeklinde isimlendirilmiştir.⁵⁰ Bunun kaynağı Mekke'den Medine'ye hicret eden Müslümanların, Medineli Müslüman/Ensar ile Mekke'li Müslüman/Muhacir'in Hz. Peygamber tarafından "Kardeş edinmesi"/ "Muahat" uygulamasıdır. Öz kardeşten daha yakın olup birbirine denk olanlar Musahip olur ve birbirilerini ihtiyaçlarını karşılarlar.⁵¹ Musahiplik Dede Korkut hikâyelerinde, eskiden savaşa giden Türk Alp Erenler, kendi aralarında yol arkadaşlığı edinirlerdi, savaşta ölen arkadaşının eş ve çocuklarına bakmayı kabullenirdi, bu davranış biçimi zamanla inançla yoğrularak dünya ve ahiret kardeşliği olgusunda muhasiplik şeklini almıştır. Musahiplik kan kardeşliğinden daha ilerdedir, kardeş çocukları evlenebildiği halde, musahip çocukları birbiriyle evlenemezler. Musahiplik Hakk'a yürüyünceye kadar birlik ve beraberlik içinde kardeş kalmaz, hakikat kapısı içinde yer alır ve bu kapının gereklerini yapmak zorundadır. Burada hedeflenen gaye huzurlu bir sosyal hayat oluşturmaktır.

6. 6 Düşkünlük

Alevî-Bektâşî yoluna aykırı hal ve hareketlerde bulunan suçlu kimselere düşkün denir. Haksız yere eşini boşayan, adam öldüren, sosyal hayatın kuralları dışına çıkan kişi, devletin vereceği cezanın dışında, Alevî toplum tarafından dışlanır, kimse onunla selamlaşmaz, Cem'e katılamaz ve kurbanı yenmez. Kişi düşkün olarak nitelendirildiğinde akrabası ve musahibi dâhil herkes ondan ayrılır.

Yukarıda kısmen anlatılan ve teferruatı olan bu suçlardan birini ve birkaçını işleyen düşkün, yaptığı fiilinden sorguya çekilir. Buna 'Dar' da denir. Bu sorgu meclisinde sorgulanır buyruklarda her suçun bir cezası vardır ve buna göre düşkün olan kişi cezalandırılır. Bu uygulamanın temel amacı, toplumun huzurunu sağlamak, ölmeden önce herkesin birbirinden razı olmasını icra etmektir. Dede her iki tarafın karşılıklı rıza dayalı olarak meseleyi çözer ve onları helalleştirir, artık birbirilerine karşı husumetleri kalmaz.

7. Cem İbadeti Hakkında Bilgi Verebilir misiniz?

Hüseyin Öztürkmen: Cem, "toplanmak", "bir araya gelmek" manasını içerir, Alevî ve Bektâşî toplumların, dini, sosyal, kültürel ve edebi yönüyle orta yerde, herkesin görebileceği şekilde icra edilen bir ibadet şeklidir. Cem, "Kamil insan" yetiştirme yeri olarak ta tanımlanır. Alevî inancının temeli

⁵⁰ Hüseyin Öztürkmen.

⁵¹ Hüseyin Öztürkmen.

olan ‘Cem’ ibadetlerinde kadın erkek ayırımı yapılmaz, bacı kardeşin meydanıdır, kendi öz diliyle, semahıyla inandıklarını yaşama biçimidir.

Cem, sosyal ilişkileri canlı tutma, kültür ve ahlaki değerleri genç nesillere öğretme, dargınları barıştırma gibi yönleri de vardır. Burada on iki hizmet adıyla bilinen ve herkesin kendine has görevi bulunan kişilerce belli ve zaman ve mekânlar da ifa edilir. Cem aynı zamanda Alevî toplumun sorunlarını çözüme kavuşturdukları mekânlar olmuştur. Geçmişte de Alevîler Sorunlarını Osmanlı mahkemelerine götürmemişler, bu yola başvuranlar ise düşkün muamelesi görür ve dışlanırdı. Bu açıdan bakıldığında bu uygulama, Alevîliği diğer inançlardan ayıran belirgin bir özellik olarak tanımlanabilir. Cem evleri günümüz şartlarına ve ihtiyaçlarına uyumlu hale getirilmiş, sadece ibadet yeri olarak kalmamış gençlerin kültürel alanda aktivitelerini icra ettikleri bir mekân olarak bağlama, semah ve buna benzer kursların verildiği yerler olmuştur.

Cem ibadetinin kaynağı “Kırklar cemi” ne dayanmaktadır. Hz. Peygamber (sav) miraç’tan dönerken, kırklar cemine ulaşır, bu gizli toplantıda onlara kim olduklarını sorar? “Kırklar” olduklarını ifade edince otuz dokuz kişi olduklarını, kırkinci kişinin nerde olduğunu sorunca; onun Selmân-ı Farisî olduğunu ve rızık toplamaya çıktığını söyleyince bunu ispat etmelerini ister, Hz. Peygamber’in (sav) tanıyamadığı Ali parmağını keser ve orada bulunan herkesin parmağı kanar. Açık olan bir pencereden gelen kandamlası diğer kanlara karışır, bu sırada Selmân içeri girer ve beraberinde getirmiş olduğu üzüm tanesini Hz. Peygamber’e (sav) vererek onlara pay etmesini ister, bir üzüm tanesini kırk kişiye nasıl pay edeceğini düşünen Hz. Peygamber’e (sav) cennetten bir tabak gelir, bu tabak içine yapmış oduğu şerbeti eşit pay eder, bu şerbeti içen kırklar mest olup semaha kalkarlar, Hz. Peygamberde (sav) bu semaha katılır ve başında ki tacı yere düşer kırk parçaya bölünür, kırklar bölünen parçaları bellerine bağlayarak kemerbest/bele bağlanan kuşak yaparlar.

Kısa’da, Perşembe günleri akşam cem töreni yapılır. Cem ibadeti, katılanlar arasında dayanışma sağlar, varsa sıkıntıların çözümü bulunur. Tüm bu eylemler görgü kuralları dâhilinde uygulanır. Cem’e katılabilmenin şartı, herhangi bir kusur ve günah işlememiş olmak ve birisiyle dargın ve kırgın olmamaktır. Cem’e katılmadaki asıl gaye, kişinin Hak katında mertebesini yükseltme, Hakk’a yalvarmadır. Cem’de herkes aynı eşit bir konumdadır, Allah’ın kuludur. Kadın, erkek ayırımı da yapılmaz. Cem’de on iki hizmet

vardır, on iki hizmet görülmediği Cem’de yenilenler ve içilenler helal olmaz.⁵²

7. 1 Cem’de Kadının Statüsü

Hüseyin Öztürkmen: Kısas Alevî inancında insan, yaratılanların en kıymetlisi olarak görülmüş, kadın ve erkek eşit olarak kabul edilmiştir. Kadın ve erkek toplumun her alanında “İnsanlar tarağın dişleri gibi eşittir” ilkesi gereğince yan yana yer almıştır.

Kırklar ceminde yirmi üç erkeğin yanında on yedi kadının var olması kamil olma noktasına gelen herkesin cinsiyetine bakılmadan üst makama yükselebileme imkanı vardır.

Kadın ve erkek her ikisi de candır, herkese can gözüyle bakılır. Cem’de kadın ve erkek bir arada halka şeklinde, beraberce dua edilir. Burada kadın erkek şeklinde bir ayırım yapılmayıp Allah’ın huzurun da herkes candır ve eşittir bu ilkeye göre, Alevî- Bektâşî’ler ibadet esnasında cinsiyet kavramından soyutlanarak, insan olarak meydana gelirler. Asıl olan dış görünüş değil iç görüntüdür insanlar cinsiyetine göre değil, inançtaki kat ettiği yola göre kıymet kazanır.

Alevî Bektâşî inancında kadın, mürşitlik makamına ulaşabilir ve ulaşan kadınlar mevcuttur. Bu hizmetle olmayı gerektirir. Kız Bacı, Ahi Ana, Hacı Fatma gibi kadınlara has makamlar mevcut olup, dergâhta hizmet eden kadınlarda olmuştur. Bazı Bektâşî tekkelerinde kadınların sağlık görevi olarak hizmette buldukları, hastalara bakan ve kendini bu işe adayan kadınlar var ki bunlardan “Ana Sagun Bacılık Müessesesi” olarak kayıtlarda bahsedilir.

Alevî kadınların tümü bacıdır. Alevî olan dedeye saygı duyulduğu gibi eşine de aynı şekilde saygı gösterilir, ‘Ana’ veya ‘Bacı’ denir. Kadının sözü dinlenir, Cem’de ve kurban esnasında erkeğin yanında yer alır. Bunun dışında ki ortamlarda kadın erkek ayrı ayrı oturma adetleri yoktur. Aile bireyleri içerisinde kız erkek ayrıcalığı yapılmaz, çocuklar imkân nispetinde okutulur. Dini inançlarında kadını küçümseyen ve dışlayan bir tutum ve davranış görülmez.

Hacı Bektâş-ı Veli öğretilerinde kadın Allah’ın cemel, erkek ise celal isminin tecellisine mazhar olmuştur. Evlenmek Allah’ın emri olup kutsallık atfedilmiştir. Evlenmeyip mücerret yaşamak tasvip edilmemiştir. Karı koca münasebetleri karşılıklı saygıya dayanır. Hz. Ali ve Hz. Fatıma evliliği rol

⁵² Hüseyin Öztürkmen.

model alınmış ve tek eşlilik. Çok eşlilik mazerete binaen olmakla beraber, düşkünlük sayılmıştır, buradaki düşkünlük biraz anlayışla karşılanmıştır. Eşini boşayan düşkün sayılır ve cem’de ceza alır. Daha önceleri Kısas Alevî toplumu kendi aralarında kız alıp verirken, bu durum zamanla değişmiştir.

7. 2 Cem’de On iki Hizmet

Cem hizmetinde bulunan her şahıs için ayrı bir görev yetki ve sorumluluk vardır. Cem, bölgeden bölgeye, dedelerin çıktığı ocaklara göre de değişir.

Dede veya Mürşit; cem’de en yetkili kişidir, cem’i yönetir, rehberlik ederek halka doğruları öğretir. Mürşit Hz. Muhammed’tir. Cem’in açılışında ve kapanışında dede tarafından yapılan dualara “Gülbenk” denir.

Rehber; dede’ den sonra gelen yetkili kişidir. Cem’de görgüsü yapılanlara yardımcı olur. Rehber Hz. Ali’dir. Pir ise Hünkar Hacı Bektâş-ı Velî’dir.

Gözcü; cem’desükuneti ve düzeni sağlar, kurallara uymayanları uyarır, gerekirse ‘Dar’a çekilmelerini ister. Gözcülük vazifesinin piri, Karaca Ahmet Sultandır.

Çerağcı; çerağ’ı mumu veya aydınlatma cihazını yakar, piri Câbiru’l-Ensârî’dir.

Zakir; deyiş düvaz, miraçlama, mersiye, nefes söyler, semahı gibi hizmetleri ifa eder. Bilâl-ı Habeş ve Zeynel Abdul-Samed bu hizmette pir olarak kabul edilir.

Süpürgeci; ferraş ve cer’cı da denilen kişi, meydana her hizmetimin bitiminde sembolik olarak “Ya Allah, Ya Muhammed, Ya Ali” diyerek süpürge çalar. Bu işin piri Selmânu’l-Fârisî’dir.

Sofracı; cem evine gelen kurbanları ve lokmaları teslim alır. Kurban ve yemek işlerine bakar, yemekleri eşit dağıttıktan sonra, “Elimde yok kantar ile terazi, herkes oldu mu hakkına razı?” der. Mahmudu’l-Ensârî, Emir Meryem ve Hz. İbrahîm (as) pirleri sayılır.

Sakacı; Cem esnasında mersiyeler okuyarak, saka suyu dağıtır. Susayan canlara su ikramında bulunur.

İbriktar; elinde leğen ve ibrik, omuzunda havlu olduğu halde, mürşidin abdest almasına ve yemekten sonra ceme katılanların ellerini yıkamalarına hizmet eder. Bu hizmetin piri İmam Hüseyin’dir.

Haberci: Pezvand veya dışarı gözcüsü de denir. Cem'in yapılacağını mürşitten aldığı emir doğrultusunda ilanda bulunur. Bu görevi evleri gezerek yerine getirir. Cem esnasında dedeye gelip her şeyin yolunda gittiğini bildirmek için, "Hu, bir şey yok" söyleyerek "kurt ile kuzunun yan yana durduğunu" bildirir.

Meydancı: Cem evinin temizliğine bakar. Ayakkabıları dizer, yanlışlıkları düzeltir. Bu hizmetin piri Hüseymetü'l-Ensârî'dir.

Kapıcı/Bekçi: Cem yapılan yerin kapısında bekler, Cem'e gelenlerin güvenini sağlar, kurban yenirken kimsenin çıkmamasını sağlar. Bu hizmetin pirleri Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'dir.

Cem başlamadan evvel yapılacak ilk şey dara durmaktır. Bu ise bağlı bulunduğu pirin karşısında özünden benliğini atmak, pire karşı güçsüz olduğunu ifade ederek, onun emirlerine kayıtsız ve şartsız kalacağını göstermesidir.⁵³

8.Dört Kapı Kırk Makam Nedir İzah edebilir misiniz?

Hüseyin Öztürkmen: Alevîliğin temeli dört kapı kırk makam temeline dayanır, bunu idrak eden Alevîliğin özünün ilk girişini bulmuş demektir. Buna "Bektâşîseyr-i sülûğu" denir. Bunlar: Şeriat Kapısı, Tarikat Kapısı, Marifet Kapısı ve Hakikat kapısıdır. Her birinin kendi içinde ayrı özellikleri vardır bunlar; Şeriat Kapısı, Tarikat Kapısı, Marifet Kapısı ve Hakikat Kapısı'dır. Dört kapı içerisinde alt bölüm olarak nitelendirebileceğimiz on makam vardır. Toplamı kırk makama ulaşmaktadır.

8 1.Şeriat Kapısı

Kısastaki Alevî toplumu olarak bizler, İslam'ın getirmiş olduğu kuralları kabullenir, şeriat kapısı Hz. Peygamber'in (sav) belirlemiş olduğu kapıdır. Bu kapının makamları;

- 1- İman etmek
- 2- İlim yapmak
- 3- Helal kazanç sağlamak
- 4- İş veya meslek sahibi olmak
- 5- İbadetini bilmek
- 6- Nikâh kıyıp dünya evine girmek
- 7- Temiz yemek ve temiz giyinmek
- 8- Cemaate uymak

⁵³ Hüseyin Öztürkmen.

- 9- Şefkatli olmak
- 10- Şerden uzak durup, doğruya yönelmek.

8. 2.Tarikat Kapısı

Tarikatın kaide ve kurallarını öğrenerek hakkı bulma aşaması olan Tarikat kapısı, “Yol kardeşliği tutma” tutma ile başlar. Alevîliğin kuralları burada belirlenmiştir. Bu yol Hz. Ali’den kalmıştır. Bu yolda hizmet etmek, tarikat kantarında tartılmaktır. Burada on makam vardır;

- 1- Eline beline ve diline sahip olarak edepli olmak
- 2- Musahib olmak
- 3- Mürşide ikrar verip talip olmak
- 4- Yaratılanı yaratandan ötürü sevmek
- 5- Hak yoluna hizmet vermek
- 6- Kul hakkı yememek
- 7- Hak kelâmı dinlemek
- 8- İman edip vefalı olmak
- 9- Kendi özünü tanımak
- 10- Nefsine uymamak

8. 3.Marifet Kapısı

İlimle cehaletten kurtularak, Allah’ın rızasına kavuşmaktır. Bu aşamada, Alevî olan kişi kendinden ziyade başkası için bir şeyler yapma çabasındadır. Burada on makam vardır;

- 1- Ledün ilminden haberdar olmak
- 2- Tarikatta aldığı edeple gelen nesli ahlaklı yetiştirmek
- 3- Öğrendiği ilmi geleceğe aktarmak
- 4- Engin olmak
- 5- İnsanlığa faydalı olan yenilikleri yapmak
- 6- Kanaatkâr olmak
- 7- Herkesle barışık olmak
- 8- Ahde vefa etmek
- 9- Malını hak yolunda harcamak
- 10- Özünü yer eylemek.

8. 4. Hakikat Kapısı

Bu kapı kâinatın sırlarını, hayat manasını, insanın değerini hakikati anlama ve idrak etme kapısıdır. Burada maneviyat daha kuvvetli hale

gelmekle Allah ile arasındaki bağı kuvvetli bir hal alır. Bu kapının on makamı vardır;

- 1- Kimsenin ayıbını görmemek
- 2- Alçak gönüllü olmak
- 3- Yaratılanı sevmek
- 4- Her türlü iyiliği yapabilmek
- 5- Birliğe yönelmek
- 6- Tüm insanları bir görmek
- 7- Geçeği gizlememek
- 8- Sırrı öğrenmek
- 9- Manayı bilmek
- 10- Allah'ın varlığına ulaşmak.⁵⁴

9. On İki Farz Nedir?

Hüseyin Öztürkmen: Kısas Alevî-Bektâşî öğretilerinde temel esaslarından bir tanesi de "On iki farz"dır. Bunları şöylece sıralayabiliriz;

- 1- Hakk'a riayet, doğru sözlü olma, Helal lokma yemesi, erkân'da ve yolda öğretilenlere riayet edilmeli Hz. Peygamber' itaat edilmelidir.
- 2- Halka şefkat ve nasihat ile muamele etmeli, edep ile olmalı, kazancının helal olması için yol erkâna can, baş verilmelidir.
- 3- Kimseye haksız söz söylememeli, kendini herkesten aşağı bilmeli.
- 4- Hakk'ı inkâr etmeme adına, Allah'tan gelene razı olmalı ve sabretmeli.
- 5- İnsanı aziz görüp herkese hürmet etmeli.
- 6- Tevekkül etmeli dünya işlerini sorun etmemeli
- 7- Kaza-i asumana erişmemek için halktan sakınır olmalı.
- 8- Hak Teâlâ'nın her şeyi gördüğünü inancıyla her şeye tahammül etmelidir.
- 9- Kanaat ehli olmalı, çoğu bulmak için aza kanaat etmelidir.
- 10- Halka karışmayıp, uzlete çekilmek.
- 11- Hak'tan gelecek rızık için gam çekmemelidir.
- 12- Talip olan kişide hak sermayesinin olmasıdır.

9. 1. Yedi Farz

- 1- Sır saklama,
- 2- Mürşide teslim olma,
- 3- Rehber edinme,

⁵⁴ Hüseyin Öztürkmen.

- 4- Musahip olma,
- 5- Taç giyme,
- 6- Tövbe alma,
- 7- Özü ulu olmak.

Bunlar Kıyas Alevî-Bektâşî halkının olmazsa olmaz inançlarındandır. Terki halinde müeyyide uygulanır. Cezalar Alevî inancı disiplini içerisinde olup zarar vermeyi amaçlamaz, cezadan maksat tedbir amaçlıdır ve kişinin aslına yani Alevî-Bektâşî inancına dönmesini sağlamaktır.

9. 2. Üç Sünnet

- 1- Hakk'ı zikretmek,
- 2- Kalpte düşmanlığa yer vermemek,
- 3- Yola teslim olmaktır.

Burada hedeflenen gaye, 'Hak, Muhammed, Ali' yolunda sonuna değin gitmesidir. Burada ahlaki prensiplere riayet mühim rol oynar, bireyin faziletli olma gayreti içinde olması gerekir.⁵⁵

10. Aşura Nedir?

Hüseyin Öztürkmen: Hicretin altmış birinci senesinin on Muharrem günü (10 Ekim 680) tarihinde Kerbelâ'da şehit olan Hz. Hüseyin b. Ali 'Şehit' lakabıyla anılır. Bu Alevî-Bektâşî inancında Muharrem ayının ayrı bir yeri vardır. Kerbelâ' olayı ve On iki İmam'ları hatırlamak bunların anısına on iki gün oruç tutulur. Buna aynı zamanda "Matem Orucu" da denir. Ramazan Orucundan farklılık arz eder. Dedeler tarafında günün anlam ve önemini içeren bilgiler verilir, ozanlar tarafında da Kerbelâ konusu ve On iki İmam'ı konu edinen deyişler ve mersiyeler okunur.

11. Tevella ve Teberra Ne Demektir?

Anadolu Alevîlerinde Ehl-i Beyt ve Ehl-i Beyt nesline duyulan sevgiyi ifade eden tevellâ ve teberrâ inancı temel esaslardan biri olarak bütün dînî törenlerde zikredilir. Hacı Bektâş-ı Veli neseben Hz. Peygamber (sav) ve Ehl-i Beyt'e bağlı olduğundan, Hz. Ali ve onun soyuna karşı sevgi ve bağlılığı temel ilke olarak kabul edilmiştir.

Tevellâ; Hz. Muhammed (sav), soyunu ve bunları sevenleri sevmek, yollarını takip etmek ikrardan dönmektir

⁵⁵ Hüseyin Öztürkmen.

Teberrâ; Hz. Muhammed (sav) ve soyunu sevmeyenleri sevmemekle beraber, sevmeyenleri sevenleri de sevmemektir. Hz. Muhammed (sav) ve O'nun soyundan gelenlere yaptığı zulümden dolayı, Yezid'i ve soyundan gelenleri sevmemektir.

Al-i Muhammed, Ali'nin yolunda gitmek (eteklerine yapışmak), onların vasıtasıyla birliğe erişmektir. Tevella ve teberrâ'nı zahir manası, Hz. Peygamber'in sevdiklerini sevip, sevmediklerinden uzak durmaktır. Gerçek manası ise; Allah'ın rızasını kazanmak ve rızasına muvafık amellerde bulunmaktır. Allah'ın yasaklarından ve kendi nefsinden uzaklaşmak bir nevi teberrâ olarak telakki edilir.⁵⁶

12. Alevilikte 3'ler, 5'ler, 7'ler, 12'ler, 40'lar kimlerdir.

Hüseyin Öztürkmen:

12. 1. Üçler

Üçlerden maksat, "Hak, Muhammed, Ali" dir. Alevî-Bektâşîliğin esasıdır. Tasavvufta Hak, ulûhiyeti; Muhammed, nübüvveti; Ali ise velayeti temsil eder.

12. 2. Beşler

Beşler, Hz. Muhammed (sav), Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin'dir (r.a.).

12.3. Yediler

Yediler, Hz. Muhammed (sav), Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin, Hatice'tü'l-Kübrâ ve Selmân-ı Pak'tır.

12. 4. On İki İmâm

On iki İmamlardan maksat, Hz. Ali, Hasan b. Ali, Hüseyin b. Ali, Ali b. Hüseyin 'Zeynel Abidin', Muhammed Bakır b. Ali Zeynelabidin, Cafer Sâdık b. Muhammed, Musa Kazım b. Cafer, Ali Rıza b. Musa, Muhammed Taki b. Ali, Ali Naki b. Muhammed, Hasan Askerî b. Ali Naki, İmam Muhammed el-Mehdî'dir.

12. 5. Kırklar

Hz. Peygamber'in (sav) miraçtan döndükten sonra ziyaret ettiği topluluktur. Bunlar kırk kişiden oluşmaktadır. "Kırklar Meclisi" olarak isimlendirilir. Hz. Peygamber (sav) kırklarla tanışır ve onlarla sohbet eder, sohbetinde pirlерinin Şah-ı Merdân/Hz. Ali, rehberlerinin ise Hz. Cebrail

⁵⁶ Hüseyin Öztürkmen.

olduğunu öğrenir. Bazı Alevî kaynaklarda bu kırk kişinin Yirmi üçü erkek on yedisi kadın olarak belirtilir.

13. Buyruk Nedir?

Hüseyin Öztürkmen: Alevî Bektâşî inancına göre buyruk, bu yola girenlerin inançlarını ve bunlara bağlı yaşam şekillerini anlatan kaide ve kuralları anlatan kitaplara (Erkânâme) verilen genel bir isimdir. Erkânâme'ler Alevî-Bektâşî inanç, ibadet, adap, erkân ve sosyal ilişkilerin anlatıldığı temel eserlerdir. "Büyük Buyruk" ve "Küçük Buyruk" diye iki buyruk vardır.

Buyruklar, Şeyh Sâfi Buyruğu, İmâmCa'fer Buyruğu, Menâkıb-ı Evliya olarak bilinmektedir. Dedelerin ellerinde bunların el yazmaları vardır. Dedeler bu buyrukları temel esas alır, yol ve erkân yürütür.

14. Melaïke İnancı Hakkında Bilgi Verebilir misiniz?

Hüseyin Öztürkmen: Kısas-Alevî-Bektâşî inancında meleklerin varlığı, "amentü" kavramı içinde değerlendirilerek, imanın altı şartından biri olarak kabul edilir. Melekler Allah'ın yaratmış olduğu ruhani varlıklardır. Cebrail, Azrail Mikail ve İsrail dört büyük melektir. KiramenKatibin yazıcı melekler ile Münker ve Nekir denilen sorgu meleklerin varlığına inanılır. Burada da temel İslamî anlayış vardır.

15. Peygamber İnancı hakkında Bilgi Verebilir misiniz?

Hüseyin Öztürkmen: Kısas-Alevî-Bektâşî inancında, Hz. Peygamber'in peygamberliği kelime-i şehadet içinde zikredilerek ifade edilir bir şartla ki Hz. Ali ile ilişkilendirilerek beraberce zikredilir. Allah-u Teâlâ Hz. Muhammd'e (sav) nübüvvet, Hz. Ali'ye ise velayet vermiştir. "Eşhedu en la ilahe illallah ve eşhedu enne Muhammeden Resulullah ve Aliyyun Veliyyullah" şeklinde okunur ve bu inançla hizmet edilir. Hz. Ali sevgisi zikredilmekle beraber hiçbir zaman Hz. Peygamber'den önce, yani ön planda tutulmaz.

Hacı Bektâş-ı Veli Velâyetnamesinde Hz. Peygamber'e (sav) âl ve ashabına salat ve selam getirmiş ve Hz. Muhammed'in Allah'ın kulu ve Peygamberi olduğunu söylemiş, Abdal Musa, Dinimiz Muhammed dinidir diyerek açık bir dille ifade etmiş, Kaygusuz Abdal, eserinde Hz. Peygamber'in peygamber olduğunu vurgulamıştır. Tüm bunlar bize Alevî-Bektâşî inancında

Hız. Muhammed'in peygamberliğine olan inancını belirginleştiren kayıtlardır.⁵⁷

Bütün peygamberlere ve peygamberde bulunması gereken sıfatlara, onlara gönderilen kitaplara ve gösterdikleri mucizelere inanılır. Kur'an ve Ehl-i Beyt Hz. Peygamber (sav) tarafından emanet bırakılmıştır. Şefaattir Cem'ler de "Şefaattir Ya Resulallah" denilerek şefaattir talep edilir.

16. Ahiret Gününe İman Hakkında Neler Söyleyebilirsiniz?

Hüseyin Öztürkmen: Kısas Alevî inancında ahirete iman İslam'ın bakış açısını uygun ifade edilir. Ölümden sonra dirilme vardır. Herkes yaptığında iyi veya kötü amellerinden sorguya çekilecektir. Ahirete gitmezden önce kişinin kendisini hesaba çekmesi gerekir. "ölmeden önce ölmek", kul hakkına riayet etmek ve bu dünyada kul hakkıyla öteki dünyaya göçülmemeli, helallik dilenmelidir. Bu hususta genel kanı şöyledir. "Ulu divanda Allah kendi hakkından vazgeçebilir, kul hakkına karışmaz" denilmektedir. Üzerinde kul hakkı olanlar Cem'e alınmazlar.

Kaza ve kader' iman edilir, kaderci bir anlayış ret edilir. Kişinin işlemiş olduğu suçu kadere havale edemez. İnsan hürdür, akıl sahibidir ve hür iradesiyle suç işler ve bundan da sorumludur, ahirette hesabını verecektir.⁵⁸

Bu inançta "insan" temel olarak olduğu için bütün pratiklerinde insan unsuru hep ön plandadır.

Sonuç

Her toplumun kendine özgü bir inancı vardır. İnancı olmayan toplum nerdeyse yok gibidir. Bu yönüyle dini inanışlarını öğrenmemiz, bize Kısas Alevîlerini tanıma imkânı vermiştir. Daha önce ifade ettiğimiz üzere Türkiye'de tek bir Alevîlik'den bahsetmek zordur. Göçebe hayatı şeklinde hayat süren Türklerin İslam'a girmesiyle başlayan, eski inançlarını, kültürlerinin tesirinde kalarak zamanla bu günkü şeklini alan Alevî-Bektâşî inancı, yöreden yöreye farklılık arz etmektedir. Buna mümasil olarak, Kısas Alevî İnancı da kendine özgü pratiği, edep, erkân ile alakalı bir takım uygulamaları vardır. Alevîlik ile ilgili kavramları, dini nitelikli davranış modelleri titizlikle seçmek lazım. Alevîlik geçmişte olduğu şekliyle bugün yeni yetişen nesillerce bağlayıcı olmadığı ve gittikçe zayıfladığı dedeler tarafından üzüntü ile belirtilmektedir.

⁵⁷ İlyas, Üzüm, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik*, (İstanbul: İSAM Yay. 2007), 81-85.

⁵⁸ Hüseyin Öztürkmen.

Bir inancı anlamının en iyi yolu, söz konusu inancın ilmi bir disiplin içerisinde ele alınıp incelenmesidir. Bu çalışmamız Kısas Beldesi'nde yaşayan Alevîler üzerinde gözlem ve mülakatve Alevî Bektâşî kaynakların incelenmesi şeklinde yapılmıştır.

Buradaki Alevî-Bektâşîler kendilerini, kültür ve düşünceye önem veren, kimseyi hor görmeyen ve küçümsemeyen, yetmiş iki milleti kardeş bilen, herkese sevgi ile yaklaşan bir topluluk olarak nitelendirirler. Bizde onlardan edindiğimiz bilgileri ve bulguları olduğu gibi vermeye çalıştık.

Kısas Alevîliği, Hz. Ali sevgisi üzerine temellendirilir veEhl-i Beyt, On iki İmam sevgisi, tevella ve teberra, on yedi kemerbest, on dört masum anlayışı önemli bir yer tutar. Dini yapılanma içerisinde, dedelik, babalık, düşkünlük ve muhasiplik vardır. Dedenin mensup olduğu soyu ifade eden Ocak kavramına önem atfedilir, dedenin olmadığı yerlerde "Babalık" devreye girer ki, dedeliğin yardımcı makamı olarak kabul edilir ve dedenin görevini üstlenir. Kısas'ta Dede olmadığı için bu görevi Hüseyin Öztürkmen Beyefendi "Baba"lık mevkiine yardımcı ve zâkirlik görevi ile cem yürütme görevini ifa etmektedir.

Geleneklere bağlı kalma ve ziyaret mahallerine değer verme devam etmektedir. Kırklar Cemi ile başlayan ve bugüne değin devam eden cem ibadeti belirli zaman dilimlerinde, dede tarafından yönetilir ona yardım eden on iki hizmet bulunur. Özünü dara çekme, hesaba çekilmezden evel hesaba çekilme, dargın ve küskünlerin barıştırılması, helallik isteme, karşılıklı saygı ve sevginin devamı hususunda gayretlerinin olduğu tespit edilmiştir.

Kısas Alevîliğinden çıkardığımız bilgilere göre, Kısas'ta kente göç etmekle nüfus azalması olmuştur. Alevîler ile Sünnî'ler arasında sıkı dostlukları oluşmuştur. Cenaze ve düğünlerde bir araya gelmektedir

Alevî-Bektâşî halk, büyük oranda İslami inançlar ile iç içe olup bunu, "Hakk Muhammed Ali" şeklindeki bir anlatımla dile getirmişler, "Eline beline diline sahip çıkma" yı ahlaki temel ilke edinerek Bektâşî öğretilerin usul ve esaslarına uygun yaşamayı hedefleyerek, insan-ı kâmil denilen yetkin niteliğe ulaşmayı amaçlamışlardır.

Kısas Alevîliğinde, meleklerle, kitaplar ve peygamberlere iman hususunda Sünnî düşünce ile paralellik arz eder. Hz. Muhammed Son Peygamber, Kur'an ise son kutsal kitaptır.

Aile bağları güçlü olup, kadın haklarına büyük değer verdikleri görülmektedir. Kadın ve erkek, kardeş olarak telakki edildiğinden yan yana

beraberce ibadet etmektedirler. Evliliklerde boşanmalar makbul görülmemiş yok denecek seviyede tutulmuştur. Toplumsal dayanışma ehemmiyetle üzerinde durulan bir konudur. Misafirperverlik onların hayatının bir parçası olup, tanrı misafirin evin kapısından çevrilmesi utanç vericidir. Pişirilen ekmekten bir tanesini ikram etmek inançsal bir gerekliliktir. Kısas'ta yaşayan Alevîler komşularıyla uyumlu bir haldedirler. İnanç ile alakalı asayiş ihlal edici bir durum yaşanmamıştır.

Tüm bilgilerin sunulmasında önemli olan soyut bilgi ile beraber uygulamanın da olmasıdır. Sosyal hayatta her zaman teori ile pratiğin bir arada yürümediği bir gerçektir. Asıl olan bilinen değerlerin yaşanılarak günlük yaşantımıza değer katmasıdır. Kısas Alevî-Bektâşî halkı da bu inanç ve pratiği yaşama ve yayma çabasıdadır.

Kaynakça

- Algar, Hamid. "ÇâredehMa'sûm-i Pâk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 8: 227-228. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Atılğan, Halil - Acet Mehmet. *Harran'da Bir Türkmen Köyü Kısas*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. 2001..
- Azamat, Nihat. "Kalenderiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24: 253-256. Ankara: TDV Yayınları, 2001.
- Bozan, Metin. "Şii Literatürde Hz. Ali", *Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, 7 (Nisan 2001), 4 – 18.
- Bozkurt, Fuat. *Aleviliğin Toplumsal Boyutları*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2005.
- Doğan, Kaplan. *Buyruklara Göre Kızılbaşlık*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, Yayınları, 2010.
- Ekinci, Mustafa. "Aleviliğin Temel Kaynaklarından Biri Olan Buyruk'un İman ve İslam Esasları Açısından Değerlendirilmesi". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 10/13, (Ocak-Haziran 2004). 7 – 40.
- Ekinci, Mustafa. *Anadolu Aleviliğinin Tarihsel Arka Planı*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2002.
- Ekiz, Durmuş. *Eğitimde Araştırma Yöntem ve Metodlarına Giriş: Nitel, Nicel ve Eleştirel Kuram Metodolojileri*. Ankara: Arı Yayıncılık, 2003.
- Eyyüpoğlu, İsmet Zeki. *Bütün Yönleriyle Bektâşîlik*. İstanbul: Dev Yayınları, 1993.
- Fiğlalı, Ethem Ruhi. "Tahtacılar", *İslam Ansiklopedisi*, 30: 352 – 353. İstanbul: MEB Yayınları, 1981.
- Fiğlalı, Ethem Ruhi. *Türkiye de Alevilik ve Bektâşîlik*. Ankara: Selçuk Yayınları, 2006.
- Fiğlalı, Ruhi, Ethem. *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*. İzmir: İlvak Yayıncılık, 2014.
- Gölpınarlı, Abdalbaki. *Alevi-Bektâşî Nefesleri*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1963.
- GrgoryEbu'l-Farac Bar Hebraeus. *Ebû'l-Farac Tarihi*. Süryanice'deningilizce'ye tercüme eden: Ernest A. Wallis Budge. çev: Ömer Rıza Doğrul. Ankara: Türk Tarihi Kurumu Yayınları, 1945.

- Güner, Ahmet. *Büveyhîler'in Şîî-Sünnî Siyaseti*. İstanbul: Tibyan Yayınları, 1996.
- Hacı Bektaş-ı Veli. *Makalat*, nşr. Esad Coşan. Ankara: y.y. trs.
- Haydar, Teberoğlu. "İnsan Olarak Kadın, Kadının Toplumdaki Yeri ve Osmanlıdan Kalma Önemli Bir Belge", *Ankara Hacı Bektaş-ı Veli Dergisi*. (Kış 2004) 1 – 8.
- Kaplan, Doğan. *Buyruklara Göre Kızılbaşlık*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, Yayınları, 2010.
- Karasar, Niyazi. *Bilisel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler*, Ankara: Nobel Yayınları, 2007.
- Kılavuz, Ahmet Saim. "Zeynel Abidin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 44: 365-366. Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- Muhammed, Hudari. *Mahadaratü't-Tarihi'l-Ümeme'l-İslamiyye*. Beyrut: y.y., 1986.
- Mütercim Asım Efendi. *Burhân-ı Kâti*, haz. Mürsel Öztürk-Derya Örs. İstanbul: Türk Dil Kurumu, 2009.
- Ocak, Ahmet Yaşar. "Bektâşilik" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5: 373 – 379. Ankara: TDV Yayınları 1992.
- Öz, Baki. *Alevilik Nedir*, İstanbul: Der Yayınları, 2008.
- Özbek, Mehmet. *Urfa'da Gözden Uzak Bir Alevi Köyü ve Halk Musikisi, IV. Milletler arası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992.
- Özgül, İbrahim Edhem. *Görüşme İlke ve Teknikleri*, Ankara: Pdrem Yayınları, 2004.
- Özkırımlı, Atilla. *Alevilik-Bektâşilik ve Edebiyatı*. İstanbul: Cem Yayınevi, 1985.
- Öztürkmen, Hüseyin. Şanlıurfa Kısas'ta Alevilik üzerine kendisiyle röportaj yapılan kişi. 2018.
- Rençber, Fevzi. "Aleviliğin Geleneğinde Cem Evi'nin Tarihsel Kökeni". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 12/3, (2012): 73-86.
- Şemseddin Samî. *Kâmûsi Türkî*. Dersaadet: İkdâm Matbaası, 1307.
- Temren, Belkis. "Bektaşî ve Alevi kültüründe Kadın". *1. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş-ı Veli Sempozyumu Bildirileri*. Ankara: 1990.
- Togan, Ahmet Zeki Velidi. *Umumi Türk Tarihine Giriş*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1981.
- Türnüklü, Abbas. "Eğitim Araştırmalarında Etkin Olarak Kullanılabilecek Nitel Bir Araştırma Tekniği: Görüşme", *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 24 (Güz 2000) 543 - 559.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 2005.
- Urfalı Mateos. *Vekayi-nâmesi* (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162). Çev. Hrant D. Andreasyon, Notlar, EdouardDulaurier, M. Halil Yinanç. Ankara: Türk Tarihi Kurumu Yayınları, 1987.
- Uzun, Mustafa. "Gülbank", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/232-235. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- Uzun, Mustafa. "Gülbank", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14: 232 - 235. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.

- Ümit, Mehmet. "Yemen Zeydi Devlet'nin Kurucusu Hâdîlle'l-Hak ve İtikâdî-Kelâmî Konulara İlişkin Eserleri", *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 10/2, (2017), 389-433.
- Üzüm, İlyas. "Buyruk'ta Üç Sünnet-Yedi Farz Kavramı ve Alevi Yazarların Tutumu", *İsam Araştırmalar Dergisi*, 5. (İstanbul 2001), 157 – 174.
- Üzüm, İlyas. *Günümüz Aleviliği*, İstanbul: İsam Yayınları, 1997.
- Üzüm, İlyas. *Kültürel Kaynaklarına Göre Alevilik*. İstanbul: Horasan Yayınları, 2002.
- Üzüm, İlyas. *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2007.
- Yaman, Ali. *Alevilikte Dedeler Ocaklar*. İstanbul: Ufuk Matbaacılık, 1998.
- Yaman, Ali. *Orta Asya'dan Anadolu'ya Yesevilik, Alevilik, Bektaşilik*. Ankara: Elips Kitap, 2006.
- Yapıcı, Asım. "İçimizdeki Öteki: Kimlik ve Önyargı Kısacasında Sünni-Alevi İlişkileri". *DEM Dergisi*, 2 / 6, (2008). 167 – 184.
- Yücel, Yaşar. *Türkiye Tarihi - Fatih ve Selçuklu Beylikleri Dönemi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989.
- Zelyut, Rıza. *Türk Aleviliği Anadolu Aleviliğinin Kültürel Kökeni*. Ankara: Kripto Yayıncılık, 2013.